

Мирјана Мариншек Николић
СНОХВАТИ О ЛЕТЕЊУ

Библиотека
ДРАШКО И ПРИЈАТЕЉИ

Уредник
Зоран Колунџија

Рецензент
Драшко Ређеп

Мирјана Мариншек Николић

СНОХВАТИ О ЛЕТЕЊУ

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

ЦРТЕЖ ЈЕ ПРЕПИСКА СА ПТИЦОМ ЛЕТАЧИЦОМ.

Дешава се да се на једном месту лик човека огледа у лику птице, рецимо оне, из књиге природописа. Да анатомија птице измени изглед људског тела. Нећу да причам о томе како се жена на једној нози изненадно претворила у птицу. Била је то чиста оптичка варка. А можда и није. Верујем да је идеја да се полети једна од толиких које људима понекад падају на памет. Ипак, ваља ићи редом.

У *Алиси у земљи чуда*, један се луцкасти Шеширција (мађионичар, шта ли?) у једном тренутку, са Пухом (у чајнику) и марсовским Зецом, нашао на Алисином путу. У доживљају који описујем, Шеширција није толико важан, мада би имало штошта да се каже о имагинацији. И о томе, може ли се увек просудити шта је стварност а шта маштарија?

Ситуација је била, дакле, оваква: пролазећи поред парка, зачула сам тупи удар тела о земљу. Угледала сам жену, која је раширивши руке савршеним падом пољубила тло. Потом, онемели звук. Њен поглед био је прикован у земљу. Тишина. Пређох преко улице решена да не дајем себи објашњења. Имала сам потребу да неког позovem за помоћ, да се не кријем. Парк је био крцат препланулих шетача, поцрнелих од обавезног сунца; израза незаинтересованости за овај догађај, укуса надомак руке. Знате већ да се без обавезних грицкалица и хамбургера спакованих у смеђе кесице од папира, више никуда и не креће. А ту су и домаћи љубимци у јуришу освајали засејане травњаке. Пред том тешко-

ћом, оном да не могу да искорачим из ситуације – они-ричне, прозирне, флуидне а супротне логици – одлучила сам да претворим неочекивано у докучиво. Полако – као неко ко поседује два живота, један стварни а други из маште – онај стварни се претворио у месо моје прозе. Мршава месо, лишено крила. Жена се као у некој чаролији, изненадно, без икаквих тешкоћа подигла са тла, неповређена. Покретом тела наставила је да куцка потпетицама, остављајући у напетости моју причу. Благодарена једном тајанственом слободом, осцилујући између хода и лета, деловала је сасвим надреално. Нема потребе додавати да ми је тог тренутка пала на памет мисао Фукоа. О томе, да се фикција не састоји у приказу невидљивог већ у томе колико је невидљивост видљивог невидљива.

Околне радње и кафићи су били отворени. Никаквог знака. А много људи. Велики градови имају нове обичаје: хода се по пешачким зонама или по шеталиштима дуж обале. Не обазире се на птице а камоли на посрнуле летачице.

Одједном осетих посебно задовољство. Имала сам утисак да сам до тада живела на некој бескрајној траци мање-више уобичајених збивања. Идеја да се полети била је једна од толиких које многима пада на памет, а да неко други то саслуша као кротки читалац, без коментара, само климајући главом. Но, симболично или стварно, животиње имају чему да нас поуче. Или, радије човек има шта да научи од њиховог понашања и живота. Независност једног бића постиже се нечијом љубављу. То сам запазила у понашању птица. Две врानе, као у неком спору, грактале су усред парка, не обазирећи се на околне пролазнике. Стајале су на пешачкој стази, „расправљале” на нама немуштом језику; само

што нису једна на другу скочиле, тако су одражавале напетост тренутка. Али разрешење сукоба (?) завршило се „чином” љубави. Као супротност онеме за чим људи сами ретко посезају.

Гледала сам неки јапански филм у којем су синови презрели свога оца. Видели су га како се, бојажљив и смеран, увија пред својим шефом кад год би га срео на железничкој станици. Деца нису имала појма о власти. Била су непосредна, добронамерна, разложна. Нису разумела разлог због којег се одрастао човек тако пре-ображавао.

– Ми идемо у школу зато што морамо. Зашто ти повијаш главу пред Ивасакијем?

– Јер он руководи предузећем у којем радим.

– Треба само да постанеш руководилац.

– Ивасаки ме плаћа.

– Немој да прихватиш. Плати ти њега и нека он ради.

Захваљујући дирљивој трпељивости и породичној љубави, после низа перипетија, точак живота је поново успостављен. *Сансара* је у њих, Јапанаца, круг рађања и умирања. Лоше стање је каткад поука за добар живот. Природа, елементи и животиње увек су у односу са људским бићем. Другачије речено, они учествују у нашој запитаности о људском животу и човековом односу са светом. У Јапану, *зеновска* усредсређеност на природу веома је блиска нашем (некадашњем) схватању саосећања. Овде саосећајност не подразумева обзир према нечијој патњи, већ способност да се човек стави на нечеје место и да дели његово мишљење, а не осећање. Оно важно и вредно у овом учењу је у спознаји узајамног утицаја природе и човека.

Једноставна фигура птице, коју сам задивљено посматрала кад год ми се пружила прилика, показала се, у току мог цртања и припрема за изложбу, веома сложеном. У тој привидној једноставности, савршенству обличја овалног и аеродинамичког тела из кога израња оштар кљун, крије се особена тајанственост ове птице. О захтеву који се ту поставља за доброг цртача не треба ни помињати. Пажњу су ми привлачиле масивне канце птице грабљивице. Видела сам како тамо-амо хода птичија величанственост тих рожнатих канци што попут оштрица ножа провирују из перјастих обличја. Обојена сивоцрна перја дају јој посебну птичију отменост.

Можете ли замислити какве сам одговоре о природи птица добила од неких, мени омиљених писаца и уметника? Јапанац Мураками, један од најпознатијих савремених јапанских романописаца, пише (као поручену) *Хронику ишице која навија саи*. О животињи коју је уснио Кафка, птицама, фениксу и осталим *измишљеним бићима* писао нам је Борхес. У овој његовој игрији лего-коцкицама, очекујем да ће ме врана једном приликом изненадити питањем: *Зашто зуриш у мене?*

Чула која имају људи, у ствари ограничавају, спутавају њихове способности осета. Цртање тражи мисаоно удубљивање. Настојим да одржим свој ум слободним и смиреним. Спољашњи ум је – речено зеном – као површина мора. На површини мора је пуно таласа. Великих таласа. А ту је и сав људски немир.

Баш код те мисли моја рука се сетила покрета гужвања филмског програма. Нисам желела да повезујем мисли. Дође ми у сећање слика *Деце Токија*. То доба још увек није наводило на то да ће овог пролећа доћи до *цунамија* (тако називају – није ми познато на ком је-

зику – неприродно велике таласе). Земља је сурови господар, подложна катаклизмама. Размишљам о неким цртежима на земљи јужноамеричких Индијанаца, који су тако огромни да се без посматрања из авиона уопште не могу у целини сагледати. Индијанци који су направили ове цртеже никада нису могли да их виде у целини, осим у својим маштањима. Или су то биле птице? *Људи-птице?*

Слика птице садржи све принципе зен сликарства. Црни туш уравнотежује однос јина и јанга, испуњеност и празног простора, свет облика и празнина. Птица представља измаштану лакоћу и покретљивост људског духа, а ту је за њено уравнотежење, чврсто и стабилно земно тло. Слутим да када се употреби реч маштарија, већина људи помисли на књижевност; готово никад на уобразиљу у ширем смислу. Чини се да их разумско поимање стварности спречава да уоче места и улогу маште у осталим уметностима. Стварност не настаје из непосредног увида ума, већ упућује на *комаде из животиња*.

Јуче сам срела ону жену из парка. *Птицу-лејшачицу*, шта ли? – можда се сећате, то је она која је донедавно *вежбала ѓадање* сваког јутра. Била је одевена у црносивим тоновима и морам признати да сам тек касније схватила зашто; а, да, заборавила сам да вам кажем да је излазила из биоскопа када сам је видела, а било је тек десет сати ујутру, разумете? – у сваком случају, рекла ми је да је сигурна да нећете погодити шта ми је рекла.

Запис о чину који је гледала гласи:

датум: недеља, 21. август, 20..

време: 17:07:00.

место: аутопут

Писаћу машину *Ројал модел X*, избацио је кроз прозор Бјуика из 1963. *баџач* Мејсон Вилијамс. Расута крнтија је означена и фотографисана за истоимену књигу.

Приповедач позива свог читаоца да прочита ову књигу од самог почетка јер, по његовим речима, да је читалац био пажљив, схватио би да га он никада није лагао.

ЗАПИС ОД ВРАНЕ: У ПОТПИСУ ХИЧКОК. ОСТРВО ВАЈТ, 1970.

Да ли оне долазе или одлазе? Да ли су то можда ваше *Пшице*, господине Хичкок? Или нека моја крилата успомена? Испрва нисам приметила ништа необично, а затим, постепено разазнах: *Грак – њраак*. Лепет птичијих крила био је као какав одјек испуњен слутњом. Ипак, ништа необично није се дешавало у оближњем парку код Мањежа. Сцена је у целини је део приче, али један једини поглед *Посмајрача* може да на ту причу различито утиче. Па, ја никада не гледам кроз камеру, знате. Када цртам, сетим се Хичкоковог празног платна екрана и уцртаног кадра. Имате правоугаоник (папир, екран – шта год), који треба испунити. Не гледајте у камеру (говорио је Хич), да би то учинили. Пред цртежом поглед говори.

Издржала сам: продавце семенки, јадну пудлицу, измучену и жалосно мршаву, како јуриша за шареном лоптицом; заглушујуће монологе са мобилних телефона, трубаче. Као љубитељу птица, ритмична интонација *њрак – њраак* указивала ми је на то да су птице, на дрвећу, на телефонским жицама, начичкане, ипак неких чудних обличја. Личиле су ми на нека фантомска бића из филма о *Пшицама*; претварале су се да нас тобоже не примећују. Можете замислити какав је страх, у само једном дану, у само једном часу филмованог живота *Мелани Данијелс*? Какав је страх оне жене из овог парка? *Пшице-лешаице*, шта ли? – сећате се – оне коју сам срела у парку, која је *вежбала* у падовима *лешање*? Мишел Пизо назива везу између жене и птица

хичкоковском Трилогијом савременој очаја (*Психо*, *Птице* и *Марни*). У свом есеју о птици, указује на тренутак напада грабљивице на њен плен: оком упртим у жртву, кљуном надоле, канце јој постају сечива. До чина могуће егзекуције преостаје врло мало времена: кљун кљуца у тело жртве продирући попут оштрице ножа или фалуса.

Изгледало је то на филму, у почетку, тако холивудски наивно: *Птице* су нас посматрале смртоносним погледом камере.

Старија госпођа *Банди*, *орнитолог*, не верује у могућност злослутног напада птица.

– Птице по природи нису насилна створења, што није исти случај када је у питању људска врста (каже људима окупљеним у ресторану). Уосталом, имају ли птице разлог да отпочну рат с човеком?

– Два пржена пилета! *Сиремно*, узвикује конобарица. Дечак за оближњим столом черечећи пилећи батак, забринуто пита мајку:

– Хоће ли нас птице појести?

Ако људи једу птице, зашто птице не би јеле људе?

У крупном плану су *ископане очи* сељака који брани своју јагњад од насртаја птица. У сценама које следе, *Мелани* се скрива у телефонској говорници.

Идеја о *леишећим њошасћима* које нападају људе може бити филмом дочарана тежња за сазнањем, оним које превазилази границе људског искуства; може бити дело уобразиље. Присећам се *самоизмишљајућеј* дијалога Ворхола за часопис *Арџес* (1967) у коме себи допушта да га „испитују”. Изгледа превише уморан да би се дохватио оловке или своје писаће машине *Ројал модел X* (у то време још увек веома коришћене). Речи су за њега нешто попут сурогата апарата за мучење. Гриц-

ка врх излизане графитне оловке. Помисао на филм са причом, чини га безвољним. Колико ли је прича видео на филмском платну? Сви ти карактери извршавали су глупе задатке. Живљење, живети, уништење. Не, неће бити.

– Да ли сматрате да су сви људи на филму изопачењаци?

То побуђује у њему нека само њему својствена размишљања.

– Нису сви – деведесетдевет кома девет посто њих (Ворхол). Јапански филмови сувише исцрпљују. У ствари, склон сам да више волим суморни филмски сензационализам. Због тога ћу се окренути неким енглеским редитељима. Алфреду Хичкоку, на пример. Знате кадар из *Пшица*, када се камера нагло приближава лицу човека без очију?

Скокови Хичкокове камере подсећају *Посмајрача* да задржи дах. Да ли је то?... И његово дахтање?

– Идемо, каже *Мич* (главни лик у филму *Пшице*), грабећи *Мелани* и мајку у кола, и нагло притисну педалу за гас!

У том тренутку, узлеће хиљаде птица. Оне су свуда: на преврнутом школском аутобусу, на олупини чамца. Људске жртве су на путу и пред отвореним вратима продавница. Свуда су разбацани разни предмети и њихови остаци. Иза разбијених прозора провирују престрављена лица. Кола се полако пробијају кроз мноштво птица на путу. Стају. Види се да је мало даље пут празан: вијугав, пун кривина; то је онај исти пут којим је *Мелани* (девојка са почетка филма) дошла у град. Али птице лете у правцу кола, непрестано се на њих

обрушавајући и ударајући махнито у аутомобил. Кабриолет, сећате се? Кров му је платнени. Из унутрашњости кола види се како један кљун пробија кров, светлост улази кроз рупу, затим још један ударац, па још један, и све је више рупа.

– Зашто нас не оставе на миру? (вришти *Мичова мајка*). Оставите нас на миру!

У причи Дафне де Морије, човека и његову жену, који проводе миран живот на сеоском имању, изненада и без икаквог повода нападају *Пшице*. Прича ове списатељице је без дијалога. У завршници, велико јато чворака улеће у собу кроз димњак. Ово већ личи на снопсис неког филма криминалистичког жанра. Није случајно то, што Хичкок уводи у ту причу страх од инвазије помахниталих птица.

Београдско пролеће 1970. године је најављивало спарно лето. Све је, изгледа, наводило на то да ће ускоро доћи до великог догађаја који сам са нестрпљењем очекивала. Планирати одлазак је пустоловина, размисљала сам, а изгубити се, то је већ глупост. *Идем ка својој сличности и моја сличност иде ка мени* (певушила је са радио Београда енглеска песмица).

Ипак, доласку и боравку у градићу Мајнхед, у Енглеској, претходио је разговор и одобрење надлежних у Савезу студената (промичу ми у сећању натписи са табле са њиховим називом у улици Браће Југовића). Нас неколико београдских студенткиња биле смо спремне да преко студентског удружења ИАЕСТЕ (Међународно удружење за размену студената) лето проведемо радећи у *Бајлинс Холидеј кампу*. Могу да се опкладим да је у то време *доживљај младалачке самосталности изражио нашу одважност*. Најпре, питања: због чега и зашто? Желите да идете? Осмехнем се, и кажем: *Да. За-*

*шо шшо шраіамо за узбуђеношћу, неизвесношћу. Назови-
ше шо како іод шо желише! Знаше, у нашем сну нишша
није безначајно. Ни случајно.*

Снови иду својим током. У авиону *Инекс Агриа Ер-
вејза*, одлетели смо преко Љубљане, далеко... преко
Ламанша. На повеликом растојању од Београда, могу-
ће значење *самостіалношћи* је, у то време било то, што
је слободно можете дотаћи.

Светли, лаки, густо начичкани бунгалови. Наспрам
океана, непрегледне пешчане плаже, узвици узбуђене
деце на игралиштима, часови аргентинског танга од
раних јутарњих сати, полигони за котураљке, острвски
барови који се разликују од оних са континента, спорт-
ска такмичења. Е, ту смо: Велика Британија!

Крцкање столица за љуљање. Време је за послепо-
дневни ритуал: чајеви *Ерл Греј* без додатка млека, *Оринц
йеко* и *Асам* дозвољавају ту чајно-млечну комбинацију.
Ти детаљи који чине *лик* једне земље, били су дискрет-
на и незаборављена искуства која сам упијала на разне
начине.

Истина је да сомерсетском лету понекад треба доста
времена да стигне. Првих дана јула још може да овај крај
обавија сивило Атлантика. А онда, једног дана, лето је ту:
плаветнило океана, благост топлине. Океан постаје гла-
дак и тих. У бескрајној тишини чули су се само крици
птица. Сећам се моје прве вечерње шетње на тој обали.
Била сам сама. Изненада сам приметила једног необич-
ног човека. Посматрао је полуснене птице. „У сваком
случају, више не рачунајте на мене. Чак сам невољно
пристао да на шпици филма делујете *злокобно*“. *Грак –
ірраак*... Потом су се чули ударци великих крила. Птице
су се видно ускомешале. „Хтео сам да изгледате лепрша-
ве и лаке, да будете представљене оним *финим малим*

цршежима ийшица". Ослушнула сам: чули су се танани трептаји, неко шушкање. На обали, у чудном преплету стварности и илузије, *цршежи ийшица* добили су крила.

Све може бити лажно, исконструисано, режирано. Али никако не може бити другачије до да је прави режисер, па био то и Хичкок од крви и мяса, сасвим стваран, тог одређеног дана, и одређеног сата, био на том месту, и ако је тај гест било његово *йраво на илузију*; био је његов најбољи начин да *стварности* учтиво *йошре*.

Велики дан је наступио 10. августа 1970. надомак Бристола. Какав сјајан човек је био тај Хичкок! Данас, после толико година, осећам потребу да о сусрету са Хичкоком напишем оно што му дугујем. Мислим да, могу нешто да придодам (не) само свом доживљају рок покрета, већ и нечега много значајнијег у вези са мистеријом названом Хич.

– Госпођице, обратио ми се Хичкок, ви ћете ми одговорати на моје питање: Тражили сте разговор. Уз молбу, да вас ослободим свих ваших дужности. Зашто желите да напустите *Батлинс Холидеј камп*, и одете на рок фестивал на острву Вајт? Дело у којем сте суделовали – ваш студентски допринос раду овог кампа – до овог тренутка је беспрекорно.

Хичкок је седео, обучен у тамноплаво одело, тамноплаве чарапе, белу кошуљу и црну кравату, прекрстивши руке преко свог дежмекастог стомака. Ногама је лелујаво додиривао тло. Није ли то сад моја *Вршоілавица*? Она вечна прича о *сукобу илузије и стварности*? После кратке паузе у његовој канцеларији је завладала тишина достојна мог поштовања.

– Имате шездесет секунди да размислите пре него што ми одговорите, рече. Зашто желите да напу-

стите добро плаћен посао и раскинете уговор који вас обавезује на рад до краја септембра? Ако ме ваш одговор убеди у исправност ваше намере, добићете плаћено одсуство. Рачунато у фунтама стерлинга, бићете ослобођени и од пореза. У противном ће ова сума да терети ваш буџет.

Са пасошем под мишком, задовољна, отишла сам у оближњу агенцију и заменила чек, који ми је исписао Хич, у фунтама. Ствар је у томе што смо се Хич и ја разумели.

Са своје стране склопила сам, унапред, пакт са својим сапутницама из Београда.

„Идемо?“, узвикнула сам!

„Идемо!, узвикнуле су у глас, спремне за полазак.

Погледале смо се.

„Аутостопом?“

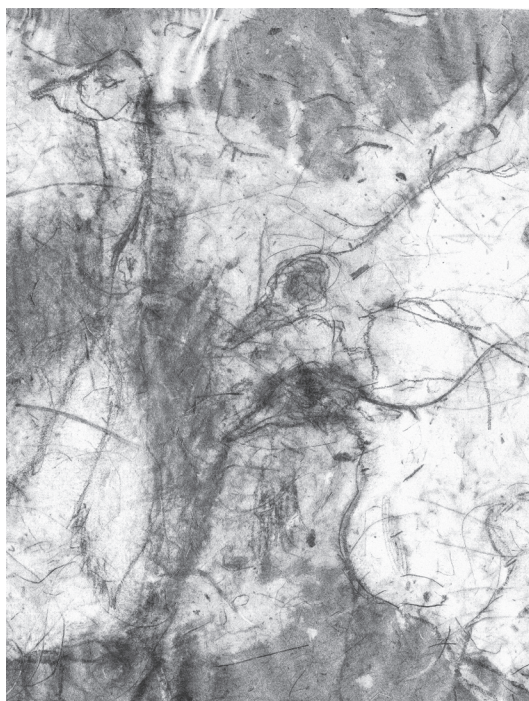
„Што да не!“

Нисмо имале шта да изгубимо. Заузврат, добићемо све!

Лука Портсмута нас је чекала, препуна дугокосих младића и девојака који ће потом постати нови светски ликови. Чекајући брод за острво Вајт, нас неколико београдских студенткиња, биле смо у маси од неколико стотина хиљада *деце цвећа*. Ово место нам је пружио слободу да будемо оно што јесмо. Имала сам некакав чудан предосећај када сам од Хича затражила да напустим посао у *Бајлинс Холидеј кампу*. Овде су последњи пут наступали: Хендрикс, Џоплинова и Џим Морисон. Мислим да је то за њега био довољан разлог да ме у потпуности разуме и подржи.

У свом оваплоћењу сна о летењу – пажљиво сам исцртавала *Пишице*. Постале су моја *сликарска шема*. Захвалила сам врани јер је пристала да је цртам. Тушем,

пастелом; на картону, папиру од пиринчане сламе, бамбусових влакана, ручно рађеном. Некада се њен глас, изненадно кратко грактање *їрак-їрраак*, јављао са оближњих крошњи дрвећа. Црни обриси птица, на мом прозорском окну, оптичким одразом постајали су бели. Колико смо свесни простора и чуда које називамо стварност? Узимам црни туш и бели или готово бели папир. Белина добија облик птица; два мотива птица, сопствених облика и боја, испуњавају површину мог папира. Равни облик ми смета – осећам да ми фигуре птица поручују: „Сувише смо измишљене, ми што лежимо једна поред друге, непокретне смо и замрзнуте; учини нешто! Склони нас са папира и прикажи нас виђењем с висине!

АТЕЉЕ У КРЛЕТКИ. ЉУБА, ЧОВЕК-ПТИЦА.

Писати слику. Кад год не исприча своју причу, сликар нас хвата у замку: јер, ми бисмо хтели да знамо, шта та његова обличја људских и животињских тела, хоће да нам кажу? Имају ли она неку своју причу? Дело Љубе Поповића нас је заробило од момента првог виђења, до његове написане и изговорене речи.

Морам да вам признам. Када ми је, недавно, крајем маја 2010. директор Модерне галерије у Ваљеву упутио позив за отварање изложбе Љубиних цртежа (1952 – 1962), мој први утисак је био раван предосећању значајног догађаја. Осетила сам задовољство позивом и сусретом са уметником и његовим делом. После толико халабуке, појаве мноштва књига, свакојаких промоција, трибина, фестивала и сл. којима сам толико пута присуствовала (и учествовала), нисам се двоумила ни тренутак. А рећи ћу вам и зашто.

Цртању је Љуба подат (имамо ли ту неке сличности?). Страствен је цртач. Сликању пак стреми излазом из *шаме*.

Шта каже, или шта пише, Љуба када не *исписује* слику?

Шкрт на речима, казујући мало, казује много. Оно што прича о свом атељеу је светлост. И *шаме*. Можда зато, што размишља о атељеу као о некој врсти стаклене куполе, светионика. Или пак *ојсерваџорије*. Када главни јунак филма *Сладак мирис уснеха*, Берт Ланкастер, излази на врх вишеспратнице у центру Њујорка, задивљено посматрајући трепераву светлост велеграда у смогу, изговара: *Волим овај њрљави њрад*. Изговара то,

дубоко удишући. Сценом града у ноћи, снимљеном из *ишичије визуре*, редитељ нам у тренутку, наговештава след будућих збивања у животу јунака овог *ноар* филма. Можда би ова филмска секвенца могла да послужи као увод у симболику приче о *аишељу у крлејки*.

У куполи на врху зграде у Загребачкој улици бр. 2, у Београду, сликар Љуба Поповић, бележи своје београдске почетке. Из те горње границе својих сањања и тежњи, из неке само њему знане *ишичије иерсиективне*, он у својим ликовним студијама истражује фигуру. Најчешће су то деформисана, ружна и бестијална, људска тела наружене телесности. Љубина дела су помало узнемирујућа и опора. Као на примеру *Малої дневника распадања*, серије цртежа за *Књижевну реч*. Умор је судбина свих тела; најпре, оних напаћених. У његовој машти, лежи нека потиснута потреба да ублажи намучена тела додиром уметника, макар тај његов додир био и комадом угља по папиру. Он не прихвата уобичајеност поимања људске физичке лепоте, рекло би се да јој се исмејава.

Ево и Љубиног признања: *Никад нам није поизрала нека згодна жена или какав лејошан. Ја сам (истио као Живојин Павловић) нашао свој шамни свети. Тако сам ошот светиа који сам ирециршавао створио чистиаву филозофију уметности и живошја. (Монографија – Цртежи Љубе Поповића, 1952–1962, Модерна галерија Ваљево, 2010). Била су то чудна времена.*

Немамо реч за ту таму: зграда преко пута хотела *Бристол*, с погледом на главну железничку станицу; оближњи парк. И данас, место *ноар* дешавања. С времена на време, сви ми прелазимо ту таму и видимо све: толико све, да ништа више не желимо ни да разазнамо. Љубин сликарски „дух распадања” – иначе пот-